

การสร้างสรรคผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน : กรณีศึกษา งานทอเสื่อกกและงานจักสานด้วยคลุ้มในจังหวัดจันทบุรี

Creation of Folk Products: A Case Study of Woven Reed Mats and Klum Weavings in Chanthaburi Province

สุเทพ สุสาสนี¹ เชษฐณรงค์ อรชุน² ธนกร ภิบาลรักษ์³ ชลพรรณ ออสปอนพันธ์⁴ ปรอยฝน ทวีชัย⁵
เบญจพร ประจง⁶ ธนวัฒน์ กันภัย⁷ และ กฤติยา โพธิ์ทอง⁸
Suthep Susasane, ¹ Chetnarat Orachun, ² Thanakorn Pibanrak, ³ Chonlapan Ausponpandh, ⁴
Proyfon Tawichai, ⁵ Benchaphon Prachong, ⁶ Thanawat Kanpai⁷ and Kittiya Pothong⁸

Article History

Receive: May 19, 2020

Revised: July 13, 2021

Accepted: July 14, 2021

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเสื่อกกและงานจักสานคลุ้ม เพื่อสร้างแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ ขอบเขตการวิจัย ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูล เป็นชาวบ้านตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีผู้นำในชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจักสานเสื่อคลุ้ม และชาวบ้านตำบลบางสระเก้า อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทอเสื่อกก ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ ตำบลบางสระเก้า อำเภอแหลมสิงห์ และ ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การถอดบทเรียน และการสังเกต นำเสนอแบบพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการผลิตเสื่อกกและงานจักสานคลุ้มในจังหวัดจันทบุรี มีความแตกต่างกันทางด้านวัสดุและวิธีการผลิต คือ ด้านการผลิตเสื่อกก ใช้วัสดุหลักสามชนิด คือ เส้นเอ็นไฉลอน เส้นเอ็นปอกระเจา และเส้นกก เป็นพืชที่เพาะปลูกเองในชุมชน โดยชาวบ้านนำมาทอเป็นผืนแล้วตัดเย็บแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ได้แก่ เสื่อผืน กระเป่า กล่องใส่ของ ที่รองภาชนะ หมวก รองเท้าแตะ หมอน ตุ๊กตา ส่วนด้านการผลิตงานจักสานคลุ้ม มีวัสดุหลักหนึ่งชนิด คือ เส้นคลุ้ม เป็นพืชที่นำมาจากป่าเรียกว่า “ต้นคลุ้ม” ชาวบ้านนำมาแปรรูปเป็นวัสดุเพื่องานจักสานผลิตภัณฑ์ ได้แก่ เสื่อผืน ชะนาง และชะลอม ด้านแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่พบว่า เสื่อกกทอผืนมีคุณสมบัติที่อ่อนตัวสามารถ ม้วน บิด ดัด โค้งงอ ได้ เส้นคลุ้มมีคุณสมบัติที่ความหนาบางของเส้น สามารถสานขึ้นรูป สานขึ้นลาย มีความโปร่งแสง สร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ได้ ดังนี้ คือ แจกันเสื่อกก ประติมากรรมเสื่อกก และ โคมไฟจักสานคลุ้ม เป็นผลิตภัณฑ์สำหรับตกแต่งภายในอาคารสถานที่ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนช่วยกันหาแนวทางสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ก่อให้เกิดการสร้างรายได้

คำสำคัญ : การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน ; หัตถกรรม ; งานจักสาน ; เสื่อกก ; เสื่อคลุ้ม

¹ อาจารย์ สาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, Lecturer, Division of Visual Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences Rambhaibarni Rajabhat University

²⁻⁸ อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences Rambhaibarni Rajabhat University

ABSTRACT

This descriptive research aimed to study the production process of reed mats and Klum weavings that can be used as a guideline to create new products. The samplings were consisted of the community leaders, specialists, and Klum expertise-weaving villagers in Chanthakhlem Subdistrict, Khao Khitchakut District and the reed mat-weaving villagers in Bang Sa Kao Subdistrict, Laem Sing District, Chanthaburi Province. The study areas were located at Bang Sa Kao Subdistrict, Laem Sing District and Chanthakhlem Subdistrict, Khao Khitchakut District. The research instruments were interviews, focus groups, reflecting lesson method, and observation. The results revealed that there were differences in materials and production methods in producing reed mats and Klum mats. In the production of reed mats, there are three main materials for weaving mats: nylon tendons (plastic tendon), jute tendons and reed tendons. They are self-cultivated plants in the community. The villagers weave reeds into pieces, sew and process them into products such as mats, bags, boxes, table mats, hats, slippers, pillows, and dolls. Klum is only one main material for producing Klum mats. This plant is called "Klum tree". The villagers process Klum into materials for woven products, such as mats and Klum basketry. The guideline for creation of new products: woven reed mats are very soft that can be curled, twisted and adjusted easily. The main feature of Klum strips are tick and thin which can be formed, weaved, and translucent. The qualities of Klum strips can be formed into certain useful products, such as vases, reed mats, reed mat sculptures, lamps, and products for interior decoration. The Klum weavings offer good opportunity to community members with good income from the local products.

Keywords: Creation of Folk Products ; Handicraft ; Basket making ; Reed mat ; Bemban mat

บทนำ

ศิลปหัตถกรรมไทยคือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่สำคัญอย่างหนึ่งของสังคมไทย ซึ่งครอบคลุมและชุมชนแต่ละท้องถิ่นมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของตน มีศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยั่งยืน จนถึงปัจจุบันปรากฏภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์อยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทางด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่นำวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่นมาสร้างสรรค์เป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มีเอกลักษณ์ความเป็นไทย เป็นเครื่องชี้ระดับความเจริญของสังคมไทยที่เป็นมาในอดีต ปัจจุบันมีการอนุรักษ์และสร้างสรรค์พัฒนางานหัตถกรรมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม จากที่เคยผลิตไว้ใช้เองในครอบครัวก็เปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย ซึ่งจะต้องปรับปรุงคัดแปลง พัฒนารูปแบบหัตถกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค เพื่อดำรงอยู่ของผู้สร้างและผลงานหัตถกรรมไทย Leesuwat (1999) ได้กล่าวว่า ความจำเป็นที่ทำให้งานศิลปหัตถกรรมเปลี่ยนแปลงสภาพไปนั้น มาจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจนั่นเอง นอกจากนี้งานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านบางอย่าง ได้เปลี่ยนหน้าที่จากการใช้สอยไปเป็นของที่ระลึกบ้าง เป็นศิลปวัตถุบ้าง เป็นของประดับตกแต่งบ้านบ้าง ทั้งนี้เพราะมีผู้มองเห็นความงามแล้วนำไปประยุกต์การใช้สอยให้เกิดประโยชน์อย่างอื่น ทำให้หน้าที่ของงานศิลปหัตถกรรมนั้นๆ เปลี่ยนไปคุณค่าของวัตถุศิลปหัตถกรรมที่มาจากธรรมชาติ สำหรับองค์ประกอบด้านสังคมนั้น หมายถึง วัฒนธรรมและระบบการต่างๆ ที่จัดสรรการดำรงชีวิตของมนุษย์ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมไทยจึงควรมีรูปแบบของเอกลักษณ์ท้องถิ่น อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยด้วยเช่นกัน (Komchadluek, 2017)

ด้านงานหัตถกรรมของจังหวัดจันทบุรี ถือเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดจันทบุรี ที่แสดงถึงวิถีชีวิตพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ที่สืบทอดต่อกันมา โดยการสร้างของชาวบ้าน โดยการนำเอาวัสดุจากท้องถิ่นมาทำเป็นผลิตภัณฑ์จากกกและคลุ้มที่มีการใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น เสื่อกก เสื่อคลุ้ม กระเป๋าสะพาย กล่องใส่ของต่างๆ เป็นต้น ปัจจุบันงานหัตถกรรมของจังหวัดจันทบุรีมีกลุ่มผู้ผลิตน้อยรายที่มีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นให้มีมูลค่าเพิ่ม เพื่อสร้างรายได้แก่ครอบครัวและชุมชน และยังต้องการเผยแพร่วัฒนธรรมของตนเองให้เป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยวและยังรวมถึงเป็นงานที่มีการส่งออกกระจายรายได้ไปยังพื้นที่ต่างๆ ตามแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดจันทบุรี

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้คณะผู้วิจัยสนใจการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน โดยศึกษากระบวนการผลิตเสื้ออกและงานจักสานกลุ่มในจังหวัดจันทบุรี ทดลองใช้วัสดุเส้นกกและเส้นกลุ่มมาสร้างผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างแนวทางการผลิตผลิตภัณฑ์ใหม่ การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์ โดยการนำผลที่ได้จากการวิจัยไปเผยแพร่วิธีการผลิตสู่ชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้นำความรู้ไปปรับใช้เป็นแนวทางก่อให้เกิดรายได้สู่ชุมชน และเสริมรากวัฒนธรรมชุมชนให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น รวมถึงการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนในหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์ เน้นความคิดสร้างสรรค์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเสื้ออกและงานจักสานด้วยกลุ่ม
2. เพื่อสร้างแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (ทบทวนวรรณกรรม)

งานหัตถกรรมเสื้ออกของจังหวัดจันทบุรี มีการพัฒนารูปแบบเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันไม่น้อยกว่า 60 ปี โดยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ซึ่งในช่วงปี พ.ศ. 2493 – พ.ศ. 2511 เป็นช่วงเวลาที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ได้ทรงประทับอยู่ ณ วังสวนบ้านแก้ว จังหวัดจันทบุรี พระองค์ทรงศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านทั่วไปในจังหวัดจันทบุรีแล้วเห็นว่า เมื่อหมดหน้าทำนาแล้วชาวบ้านจะมาทอเสื้อ การทอเสื้อนี้เป็นอาชีพรองของชาวบ้าน พระองค์ทรงสนพระทัยการทอเสื้อของชาวบ้าน ทรงศึกษาการทอเสื้อจากชาวบ้าน ทรงพบปัญหาและข้อบกพร่องต่าง ๆ ของเสื้อ เช่น สีย้อมมกซีดจาง (สีตก) พระองค์ทรงพัฒนาคุณภาพสีย้อมมกให้สามารถติดทนนาน ทำให้สีเสื้ออกไม่ซีดออกมาและมือหรือกางเกงเวลานั่ง พระองค์ทรงออกแบบและทดลองแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเสื้ออก โดยทรงคิดรูปแบบผลิตภัณฑ์ต่างๆ แล้วให้ชาวบ้านทำตามแบบที่พระองค์ทรงโปรด เช่น กระเป๋าถือ เสื้อรองภาชนะต่างๆ ผลิตภัณฑ์ที่พระองค์ทรงออกแบบมานี้ กลายเป็นต้นแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ชาวบ้านสามารถนำมาสร้างสรรค์ต่อยอดเป็นสินค้าประเภทใช้สอยได้หลายรูปแบบ ก่อให้เกิดอาชีพ เกิดรายได้สู่ชุมชนจนถึงทุกวันนี้ (Chantaboon, 2018)

นอกจากหัตถกรรมเสื้ออก จังหวัดจันทบุรียังมีภูมิปัญญาด้านจักสานเสื้อคลุม เพื่อใช้สอยในครัวเรือนและงานพิธีต่างๆ ในชุมชน เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันเริ่มมีการพัฒนาปรับปรุงรูปแบบงานจักสานด้วยวัสดุกลุ่มและคล้า เพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทของที่ระลึก และสำหรับใช้สอยประจำวัน โดยการผลิตนั้นมีกระบวนการที่เรียบง่าย อย่างไรก็ตาม ผลงานยังไม่เป็นที่สนใจจากนักท่องเที่ยวหรือตลาดมากนัก ต่างจากหัตถกรรมเสื้ออก ภูมิปัญญาด้านจักสานเสื้อคลุมดั้งเดิมของชุมชนบ้านจันทเขลม ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี เป็นภูมิปัญญาจากกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งเรียกว่า “กลุ่มชาติพันธุ์ขอม” ปัจจุบันชาวขอมถ่ายทอดงานจักสานด้วยกลุ่มจากบรรพบุรุษสู่รุ่นหลานน้อยเต็มที หน่วยงานของรัฐได้พยายามที่จะเข้าไปสนับสนุนให้มีการสืบสานเพื่อการอนุรักษ์งานศิลปหัตถกรรมและสร้างอาชีพ ดังนั้น งานจักสานกลุ่มของลูกหลานชาวขอมในปัจจุบัน จึงปรับเปลี่ยนพัฒนารูปทรงตามวัตถุประสงค์การใช้งานในปัจจุบัน (Wickerwork of Chong People, 2011)

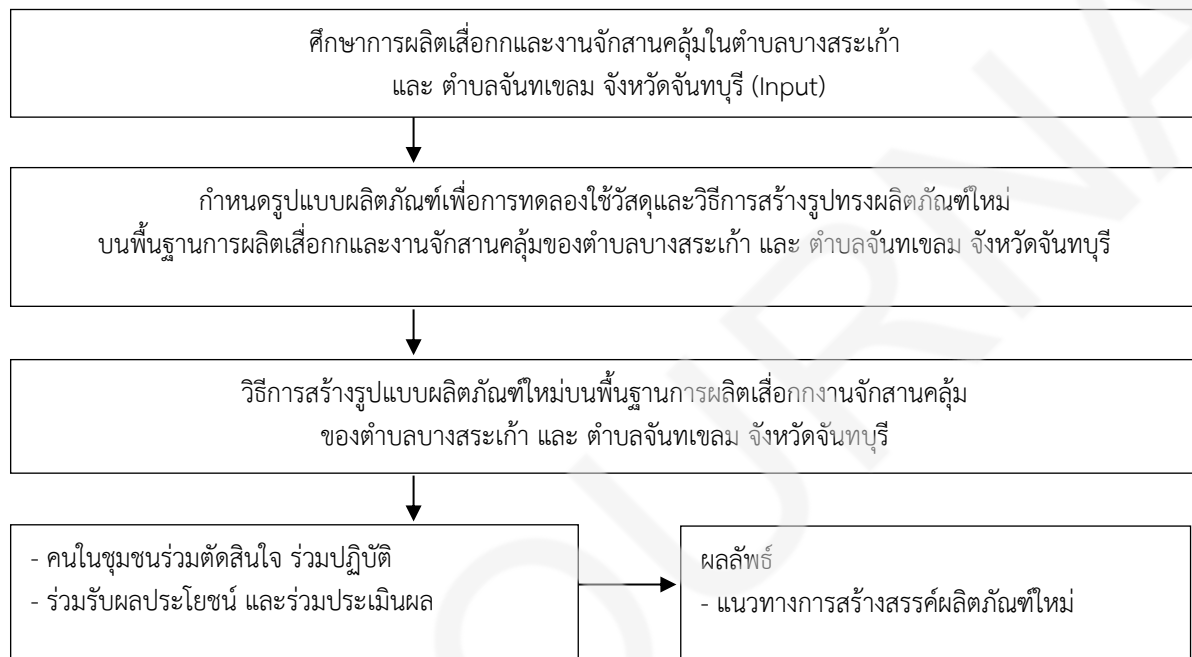
การออกแบบเพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านให้สอดคล้องกับการใช้สอยในชีวิตปัจจุบัน ควรคำนึงถึงวัสดุกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและความร่วมสมัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย เรื่อง การออกแบบชุดโคมไฟจากต้นกลุ่ม-คล้า เพื่อใช้สำหรับห้องนั่งเล่น ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของพืชกลุ่ม-คล้า คือลักษณะพื้นผิว พื้นผิวเปลือกจะมีความเรียบลื่นถ้าลอกเปลือกทิ้งไว้ จากสีเขียวเข้มจะกลายเป็นสีเขียวอ่อน และหากลอกเปลือก 1 ชั้น จะกลายเป็นสีเหมือนดอกไม้ไฟ ถ้าขูดผิวลึกลงไปอีกแล้วปล่อยให้แห้งจะกลายเป็นสีน้ำตาลเข้ม ซึ่งเป็นการสร้างสีสันโดยธรรมชาติ และการขูดผิวก็ส่งผลต่อการติดสีย้อมได้ไม่เท่ากัน กล่าวคือ ผิวที่ขูดเปลือกออกจะมีการติดสีได้ดี ส่วนผิวที่ไม่ได้ขูดเปลือกจะไม่ติดสี ส่วนข้อจำกัดของกลุ่ม-คล้า คือความยืดหยุ่นของคล้ามีน้อย ไม่สามารถใช้เป็นโครงสร้างหลักได้ และไม่สามารถสร้างรูปทรงที่มีความโค้งได้มากนัก และได้สร้างผลิตภัณฑ์ใหม่โดยใช้วัสดุหลักจากต้นกลุ่ม-คล้า คือ ชุดโคมไฟที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบจัดวางและรูปแบบของการให้แสงสว่างได้หลายรูปแบบ มีรูปทรงที่ร่วมสมัยสามารถใช้ตกแต่งห้องนั่งเล่นของบ้านในปัจจุบันได้ (Sangchan, 2012)

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างสรรค์อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เพื่อความสะดวกในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Rotpitakkun (2015) ได้ทำการศึกษารายละเอียดภูมิปัญญาการทอเสื้ออกโดยการออกแบบและพัฒนาตลอดด้วยรูปทรงเรขาคณิตของ วิสาหกิจชุมชนแปรรูปเสื้ออกบางพลวง อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า บริบท แนวคิด หลักการ หลักฐานทางภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทอเสื้ออกของ

ชุมชน เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ เป้าหมายของการผลิตคือ การดำรงอยู่ของครอบครัวและชุมชนโดยการพึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตัวเอง และพึ่งกันเองในชุมชน

กรอบแนวคิดการวิจัย

การสร้างสรรคผลิตภัณท์พื้นบ้าน : กรณีศึกษา งานทอเสื่อกกและงานจักสานด้วยคลุ้มในจังหวัดจันทบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้านงานผลิตภัณท์พื้นบ้าน เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเสื่อกกและเสื่อคลุ้ม นำไปสร้างแนวทางการสร้างสรรคผลิตภัณท์ใหม่ โดยคณะผู้วิจัยได้สร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเองจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Chantaboon, 2018 ; Sangchan, 2012 ; Chanaloet, 2011) และความเป็นไปได้บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงที่ปรากฏ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นชาวบ้านตำบลจันทเขลม อำเภอเขาชีเมื้อง จังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีทั้งผู้นำในชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจักสานเสื่อคลุ้ม จำนวน 6 คน และชาวบ้าน ตำบลบางสระเก้า อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทอเสื่อกก จำนวน 7 คน ผู้นำชุมชน ตำบลบางสระเก้า 3 คน และ ตำบลจันทเขลม 3 คน (นายก อบต., กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน) ผู้ใช้ผลิตภัณท์เสื่อกก 5 คน เยาวชน 5 คน รวมถึงรูปแบบผลิตภัณท์จากกกและคลุ้มจำนวน 11 ชนิด โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ที่เลือกแบบเจาะจง ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผลิตภัณท์จากกก ได้แก่ เสื่อผืน กระเป๋า กล่องใส่ของ ที่รองภาชนะ หมวก รองเท้าแตะ หมอน ตุ๊กตา
กลุ่มที่ 2 ผลิตภัณท์จากคลุ้ม ได้แก่ เสื่อผืน ชะนาง ชะลอม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Suthat, 2018; Inphongphan, 1995; Rotpitakun, 2015) แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสม ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตหัตถกรรมจากกกและคลุ้มของชุมชนบางสระเก้ากับชุมชนจันทเขลม กระบวนการผลิตเสื่อกกและเสื่อคลุ้ม และแนวทางการสร้างสรรคผลิตภัณท์ใหม่ ตำบลบางสระเก้า อำเภอแหลมสิงห์ กับตำบลจันทเขลม อำเภอเขาชีเมื้อง จังหวัดจันทบุรี โดยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview)

2. แบบสังเกต (Observation) โดยเริ่มสังเกตและสำรวจสภาพทั่วไปของชุมชน กระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์จากกลุ่ม และกลุ่ม ตั้งแต่การคัดเลือกวัตถุดิบ การจักกอกและจักตอก การย้อมสี การกำหนดรูปแบบและขนาด การทอและการสาน การแปรรูป เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการผลิตฯ และแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non – Participant Observation)

3. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) มีการเลือกผู้ให้ข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย โดยตั้งกรอบแนวคิดและรูปแบบการสนทนา เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการผลิตเลือกและเลือกกลุ่ม และแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ ได้แก่ การกำหนดรูปแบบใช้ประโยชน์ การใช้วัสดุ เทคนิควิธีการทำ การออกแบบ และการขาย จากกลุ่มผู้ปฏิบัติ ผู้ที่เกี่ยวข้อง ให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการผลิตฯ และแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยเลือกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่มเข้าร่วมสนทนา จำนวน 29 คน ดังนี้

3.1 ผู้ปฏิบัติงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตเลือก 7 คน และเลือกกลุ่ม 6 คน

3.2 ผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ตำบลบางสระแก้ว 3 คน และ ตำบลจันทเขลม 3 คน (นายก อบต., กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน) ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์เลือก 5 คน เยาวชน 5 คน

เมื่อดำเนินการสนทนากลุ่มครบทุกประเด็นแล้ว ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มเปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม

4. การถอดบทเรียน (Lesson Transcription) นำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มมาทบทวนวิธีการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ให้มีความเหมาะสม โดยให้กลุ่มผู้ปฏิบัติวิเคราะห์ลักษณะรูปทรงผลิตภัณฑ์จากตัวอย่างทดลอง มากำหนดเทคนิควิธีการผลิตที่เหมาะสมและมีคุณภาพมากขึ้น และให้กลุ่มผู้เกี่ยวข้องหาช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางการส่งเสริมการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้เป็นการศึกษาภาคสนาม คณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลช่วงเดือน เมษายน – พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. สำรองศึกษาเอกสาร คณะผู้วิจัยจะทำการศึกษาข้อมูลและสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมเลือกและเลือกกลุ่ม จากแหล่งข้อมูลเอกสารต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัย

2. สำรองข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและรูปแบบผลิตภัณฑ์ ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ กับ ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี โดยใช้แบบสำรวจสภาพแวดล้อมทั่วไป

3. คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างได้ 2 กลุ่ม

3.1 ผู้ปฏิบัติงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตเลือก 7 คน และเลือกกลุ่ม 6 คน

3.2 ผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ตำบลบางสระแก้ว 3 คน และ ตำบลจันทเขลม 3 คน (นายก อบต., กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน) ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์เลือก 5 คน เยาวชน 5 คน โดยการสัมภาษณ์ สังเกตและการสนทนากลุ่มที่แยกเป็น 2 ชุมชน คือ ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ กับ ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี

3.3 รูปแบบผลิตภัณฑ์จากกกและเลือก จำนวน 11 ชนิด โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

3.3.1 กลุ่มที่ 1 ผลิตภัณฑ์จากกก ได้แก่ เสื่อผืน กระเป่า กล้องใส่ของ ที่รองภาชนะ หมวก รองเท้าแตะ หมอน ตุ๊กตา

3.3.2 กลุ่มที่ 2 ผลิตภัณฑ์จากเลือก ได้แก่ เสื่อผืน ชะนาง ชะลอม

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลและอธิบายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยแยกประเภทวัสดุผลิตภัณฑ์ ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อศึกษากระบวนการผลิตเลือก การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อศึกษากระบวนการผลิตงานจักสานด้วยเลือก และการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ แล้วนำเสนอข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์และจัดแบ่งหมวดหมู่ ถอดบทเรียน สรุปอภิปรายผลในเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์กระบวนการผลิตเสื่อกก โดยการสังเกตภาคสนาม ได้มีการใช้วัสดุสำหรับเสื่อกกอยู่ 3 ชนิด คือ เส้นเอ็นพลาสติก เส้นเอ็นปอกระเจา และเส้นกก ซึ่งมีขั้นตอนและวิธีการการผลิตวัสดุ 5 ขั้นตอน การทอเสื่อ 3 ขั้นตอน โดยแบ่งตามวัตถุดิบในการผลิต ดังนี้ (1) การปลูกปอกระเจา (2) การทำเส้นเอ็นปอกระเจา (3) การปลูกกก (4) การจักกก (5) การย้อมสีเส้นกก และการทอเสื่อ 3 ขั้นตอน ดังนี้ (1) การชิงเอ็น (2) การทอ (3) การเก็บริม ซึ่งผลการวิเคราะห์กระบวนการผลิตเสื่อกก ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นจากวัสดุที่ใช้ผลิตในชุมชน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การผลิตวัสดุสำหรับทอเสื่อกกของชุมชน ตำบลบางสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี

ขั้นตอนและวิธีการผลิตวัสดุ	วัสดุ/วัตถุดิบ/ อุปกรณ์ที่ใช้	ลักษณะวัสดุ	การนำไปใช้ ประโยชน์
1. การปลูกต้นปอกระเจา 1.1 เตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก 1.2 หว่านเมล็ดพันธุ์ 5-7 กิโลกรัม ต่อพื้นที่ 1 ไร่ ใช้เวลาประมาณ 5-6 เดือน ในการเติบโต มีความยาวลำต้นอยู่ที่ 150-200 เซนติเมตร 2. การทำเส้นเอ็นปอกระเจา 2.1 เก็บเกี่ยวต้นปอ โดยดึงลำต้นขึ้นจากนา 2.2 นำต้นปอมาลอกเอาเปลือก โดยใช้มีดขูดผิวอ่อนออกจากเปลือก ล้างทำความสะอาด 2.3 ใช้หวีเหล็กสางเปลือกปอให้เป็นเส้นใยเล็กๆ และตากในที่ร่มให้แห้ง 2.4 นำเส้นใยปอ 3 เส้นมาบิดเข้าเครื่องมือ “โนปั่นปอ” เพื่อทำเป็นเส้นเอ็นปอ	วัสดุ - เส้นปอกระเจา วัตถุดิบ - เมล็ดปอกระเจา อุปกรณ์ - มีดปลายแหลม - หวีเหล็ก - โนปั่นปอ - กระวีง	- เป็นเส้นเอ็นปอมีความแข็งแรง - ขนาดเส้นเล็ก 2 มิลลิเมตร - สีธรรมชาติ (น้ำตาลอ่อน) - มีความยาว - ม้วนรวมกันอยู่ในอุปกรณ์เรียกว่า “กระวีง”	- ใช้เป็นเส้นเอ็นสำหรับการทอเสื่อกกเพื่อให้เสื่อกกทอขึ้นมีความหนาแน่นแข็งแรง
3. การปลูกต้นกก 3.1 เตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก 3.2 นำเหง้าหรือต้นกกปักดำในนาเว้นห่างระหว่างต้น 20-25 เซนติเมตร ใช้เวลาประมาณ 150 วัน หรือ 4-5 เดือน ในการเติบโต 3.3 เก็บเกี่ยวต้นกก โดยใช้มีดตัดที่โคนต้น 4. การจักกก 4.1 นำต้นกกมาจักเป็นเส้น โดยใช้มีดปลายแหลมผ่าที่โคนลำต้นเป็น 4-6 ซีก แล้วฉีกออกเป็นเส้น ขูดเอาเนื้อในสีขาวออกให้เหลือแต่เปลือกลำต้นสีเขียว 4.2 นำไปแขวนตากแดดให้แห้ง ใช้เวลา 4-5 วัน	วัสดุ - เส้นกก วัตถุดิบ - เหง้าและต้นกก อุปกรณ์ - มีดปลายแหลม	- เป็นเส้นกกมีความแข็งแรงเล็กน้อย หักงอขาดได้ - ขนาดเส้นเล็ก 1 มิลลิเมตร - สีธรรมชาติ (ครีมอ่อน) - มีความยาว 150 – 220 เซนติเมตร - มัดรวมกันเป็นกำมือ	- ใช้ทอเป็นเสื่อผืน
5. การย้อมสีเส้นกก 5.1 นำเส้นกกแห้งมาแช่น้ำทิ้งไว้ 1 คืน หรือ 10-12 ชั่วโมงก่อนย้อมสี 5.2 เตรียมภาชนะหรือหม้อใส่น้ำแล้วต้มน้ำให้เดือด เติมน้ำย้อมที่ต้องการลงในน้ำต้มเดือด (อัตราส่วน สี 1 ช้อนชา ต่อ กก 1 กำ) ใช้เวลาในการย้อมครั้งละ 5 นาที โดยพลิกกลับไปมาในน้ำเดือดแล้วยกกกออกจากหม้อต้ม นำไปล้างน้ำและตากแดด ให้เส้นกกแห้ง ใช้เวลา 1-2 วัน 5.3 นำกกย้อมสีไปเก็บไว้ในที่ร่มหรือห้องเก็บวัสดุภายในบ้านเพื่อเตรียมใช้เป็นวัสดุในการทอเสื่อ	วัตถุดิบ - เส้นกกแห้ง - ผงสีวิทยาศาสตร์ อุปกรณ์ - เตาถ่าน - หม้อต้ม - กะละมัง - ไม้พาย	- เป็นเส้นกกสีมีความแข็งแรงเล็กน้อย หักงอขาดได้ - ขนาดเส้นเล็ก 1 มิลลิเมตร - สีแดง, เหลือง, น้ำเงิน, ดำ และสีผสมอื่น ๆ จากแม่สี - มีความยาว 150 – 220 เซนติเมตร - มัดรวมกันเป็นกำมือ	- ใช้ทอเป็นเสื่อผืนเน้นลวดลายสีสัน

ผลการวิเคราะห์การผลิตวัสดุสำหรับการทอเสื่อกกของชุมชน ตำบลบางสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี แสดงให้เห็นคุณลักษณะของวัสดุสำหรับการผลิตผลิตภัณฑ์ได้อย่างเหมาะสม การทอเสื่อกกที่ใช้เส้นเอ็นแตกต่างกันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การทอเสื่อกกแปรรูปผลิตภัณฑ์

ขั้นตอนการทอเสื่อ	วัสดุ/อุปกรณ์	ลักษณะทางกายภาพ	การแปรรูป	ผลิตภัณฑ์
1. การทอเสื่อกก (เอ็นพลาสติก/เอ็นปอ) 1.1 ซึงเส้นเอ็นเข้ากับทุกและพืมหอเสื่อ 1.2 ใช้คน 2 คน ในการทอ - คนที่ 1 จับพืมหอ-หางกระหวัดพืมหอ - คนที่ 2 พึงเส้นกระหวัดการคว่ำ- หางพืมหอ (ทอต่อเนื่องไปจนได้ความยาวของเสื่อ) 1.3 ถักริมเสื่อและตัดเส้นเอ็นเสื่อออกจากทุกทอเสื่อ	วัสดุ - เส้นเอ็นพลาสติก - เส้นเอ็นปอ - เส้นกกสีธรรมชาติ - เส้นกกย้อมสี อุปกรณ์ - ทุกทอเสื่อ - พืมหอเสื่อ - ไม้พุงกก - กรรไกร - จักรเย็บไฟฟ้า	เสื่อกก (เอ็นพลาสติก) - เป็นผืนสี่เหลี่ยม - มีความอ่อนตัวไม่แข็งกระด้าง เสื่อกก (เอ็นปอ) - เป็นผืนสี่เหลี่ยม - มีความมีความหนาแน่นแข็งแรง	- สร้างแบบและดัดแปลงรูปทรงผลิตภัณฑ์ที่พบเห็นทั่วไป - ตัดเย็บ สร้างรูปทรงใหม่	- เสื่อนวม - กระเป๋า - กล่องใส่ของ - ที่รองภาชนะ - หมวก - รองเท้าแตะ - หมอน - ตุ๊กตา - เสื่อ ผืน - ที่รองภาชนะ

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อศึกษากระบวนการผลิตงานจักสานด้วยคลุ้ม โดยการสังเกตภาคสนาม มีการใช้วัสดุหลักชนิดเดียว คือ “ต้นคลุ้ม” เป็นพืชที่ชาวบ้านนำมาจากป่า แปรรูปเป็นวัสดุสำหรับสานเสื่อ โดยมีขั้นตอนการผลิตวัสดุ 2 ขั้นตอน และผลิตภัณฑ์ ดังนี้ (1) การตัดต้นคลุ้ม (2) การจักเส้นคลุ้ม (จักตอก) ผลิตภัณฑ์จักสานคลุ้ม ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อศึกษากระบวนการผลิตงานจักสานคลุ้ม ดังกล่าว แสดงคุณลักษณะของวัสดุที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ เส้นตอกคลุ้มมีผิวด้านหนึ่งผิวเรียบมัน อีกด้านหนึ่งผิวหยาบมีเสี้ยน มีความโปร่งแสง นำไปใช้เป็นวัสดุสำหรับการสานขึ้นรูปทรงเพื่อประโยชน์ใช้สอย ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การผลิตวัสดุสำหรับงานจักสานด้วยคลุ้มของชุมชน ตำบลจันทเขลม จังหวัดจันทบุรี

ขั้นตอนและวิธีการผลิตวัสดุ	วัตถุดิบ/อุปกรณ์ที่ใช้	ลักษณะวัสดุ	การนำไปใช้ประโยชน์
1. การตัดต้นคลุ้ม 1.1 เลือกลำต้นที่ยาว ปลายต้นมีกิ่ง 3 กิ่ง 1.2 ใช้มีดเขื่อนตัดที่โคนต้น	วัตถุดิบ - ต้นคลุ้ม อุปกรณ์ - มีดขอ	- ลำต้นทรงกระบอกตัน - ขนาดลำต้นกว้าง 2.5 เซนติเมตร - ความยาว 150 – 200 เซนติเมตร - สีเขียวเข้ม - ปลายต้นแตกกิ่ง 3-4 กิ่ง - ใบใหญ่ทรงรีเล็กน้อย	- แปรรูปเป็นวัสดุสำหรับงานจักสาน
2. การจักเส้นคลุ้ม (จักตอก) 2.1 ใช้มีดผ่าที่โคนต้นแบ่งเป็น 4 ซีก แล้วแยกออกเป็นเส้น 2.2 นำต้นคลุ้มที่ผ่าแล้วมารอกเอาเนื้อในสีขาวออกโดยการนำมาพาดกับหลักไม้แล้วดึงรูตไปมาให้เนื้อในรอกออกจากเปลือก 2.3 ใช้มีดเหลาเอาเนื้อในออกอีกครั้งจนเหลือแต่เปลือกของลำต้นสีเขียว	วัตถุดิบ - ต้นคลุ้ม อุปกรณ์ - มีดปลายแหลม - ท่อนไม้ยาว	- เป็นเส้นแบบ ด้านหนึ่งผิวเรียบมัน อีกด้านหนึ่งผิวหยาบมีเสี้ยน - มีความโปร่งแสง - มีความแข็ง หักงอ ขาดได้ - ขนาดเส้น 1.0 – 1.5 เซนติเมตร - ความยาว 150 – 200 เซนติเมตร - สีธรรมชาติออกเทาอมเขียว และสีน้ำตาลอ่อน (ขึ้นอยู่กับวิธีจักเส้นตอกและความแห้งของเส้นตอก)	- เป็นวัสดุสำหรับการสานเสื่อ และอุปกรณ์ใช้สอยของที่ระลึกต่าง ๆ

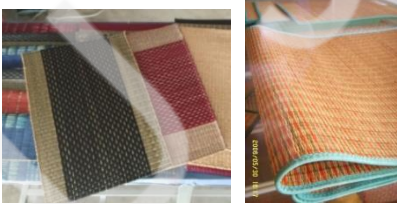
ผลการวิเคราะห์การผลิตวัสดุสำหรับงานจักสานของชุมชน ตำบลจันทเขลม จังหวัดจันทบุรี แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จักสานจากวัสดุท้องถิ่น การสานด้วยคลุ้ม มีดังนี้ (1) การสานเสื่อ (2) การสานอุปกรณ์ใช้สอยและของที่ระลึก มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ไม่เน้นการใช้ประโยชน์แบบเดิม โดยดัดแปลงรูปทรงอุปกรณ์ใช้สอยที่เคยผลิตใช้ในครัวเรือน มาผลิตเป็นของที่ระลึก ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 การสานคลุ้มสร้างผลิตภัณฑ์

การสานด้วยคลุ้ม	วัสดุ/อุปกรณ์	ลักษณะทางกายภาพ	การแปรรูป	ผลิตภัณฑ์
1.การสานเสื้อ 1.1 วางเส้นตอก 5-6 เส้นบนพื้นราบให้เส้นตอกอยู่ในแนวตั้งเข้าหาตัวเอง เรียกว่า “การวางเส้นยืน” 1.2 สอดเส้นตอกในแนวนอนไขว้สลับทับกันกับเส้นยืนแต่ละเส้น (ทำแบบนี้ไปเรื่อย ๆ จนได้ความยาวของเสื้อตามที่ต้องการ) 1.3 เก็บริมเสื้อ ด้วยการงอพับปลายเส้นตอก สอดปลายเส้นเข้ากับด้านหลังเสื้อ	วัสดุ - เส้นตอก (คลุ้ม) อุปกรณ์ - กรรไกร	- เป็นผืนสี่เหลี่ยม - เส้นตอกสานเรียงชิดแน่นสนิท - มีความแข็ง - ด้านหน้ามีผิวเรียบมัน - ด้านหลังมีผิวหยาบ	-	- เสื้อคลุ้ม
2. การสานอุปกรณ์ใช้สอยและของที่ระลึก 2.1 วางเส้นตอก 3 เส้น เป็นเส้นยืน 2.2 สอดเส้นตอกในแนวนอนไขว้สลับทับกันกับเส้นยืน พร้อมกับเพิ่มเส้นนอนและดัดขึ้นรูปทรงตามความต้องการ	วัสดุ - เส้นตอก (คลุ้ม) - หวาย อุปกรณ์ - กรรไกร	- เป็นรูปทรง - มีความโปร่ง ใส่ของได้ - มีสีตามธรรมชาติวัสดุ - เป็นรูปทรงขนาดเล็ก 3 – 6 เซนติเมตร - มีความโปร่ง ใส่ของไม่ได้ - มีสีตามธรรมชาติวัสดุ	-	- ชะนาง (ที่ตากปลา) - ชะลอม (ที่ใส่ของ) - พวงกุญแจรูปชะนาง - พวงกุญแจรูปชะลอม

3. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยการสนทนากลุ่มและศึกษาลักษณะทางกายภาพของผลิตภัณฑ์เสื้อกและงานจักสานด้วยคลุ้ม พบว่า ลักษณะผลิตภัณฑ์เสื้อกสามารถนำมาดัด บิด ม้วน งอ ได้ ส่วนงานจักสานด้วยคลุ้มสามารถจักเส้นตอกให้มีความหนาความบางสำหรับการสานขึ้นรูปขึ้นลาย และมีความโปร่งแสงได้ ดังนั้น ลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ คือ แนวทางการสร้างสรรค์รูปทรงใหม่ ดังแสดงรายละเอียด ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 การศึกษาลักษณะทางกายภาพของผลิตภัณฑ์เสื้อกและงานจักสานด้วยคลุ้ม

ลักษณะทางกายภาพของรูปทรงผลิตภัณฑ์		
การสร้างรูปทรงใหม่	ผลิตภัณฑ์เสื้อก	ผลิตภัณฑ์จักสานคลุ้ม
รูปทรงเดิม	 เสื้อรองจาน	 เครื่องมือตากปลา (ชะนาง)

ตารางที่ 5 (ต่อ)

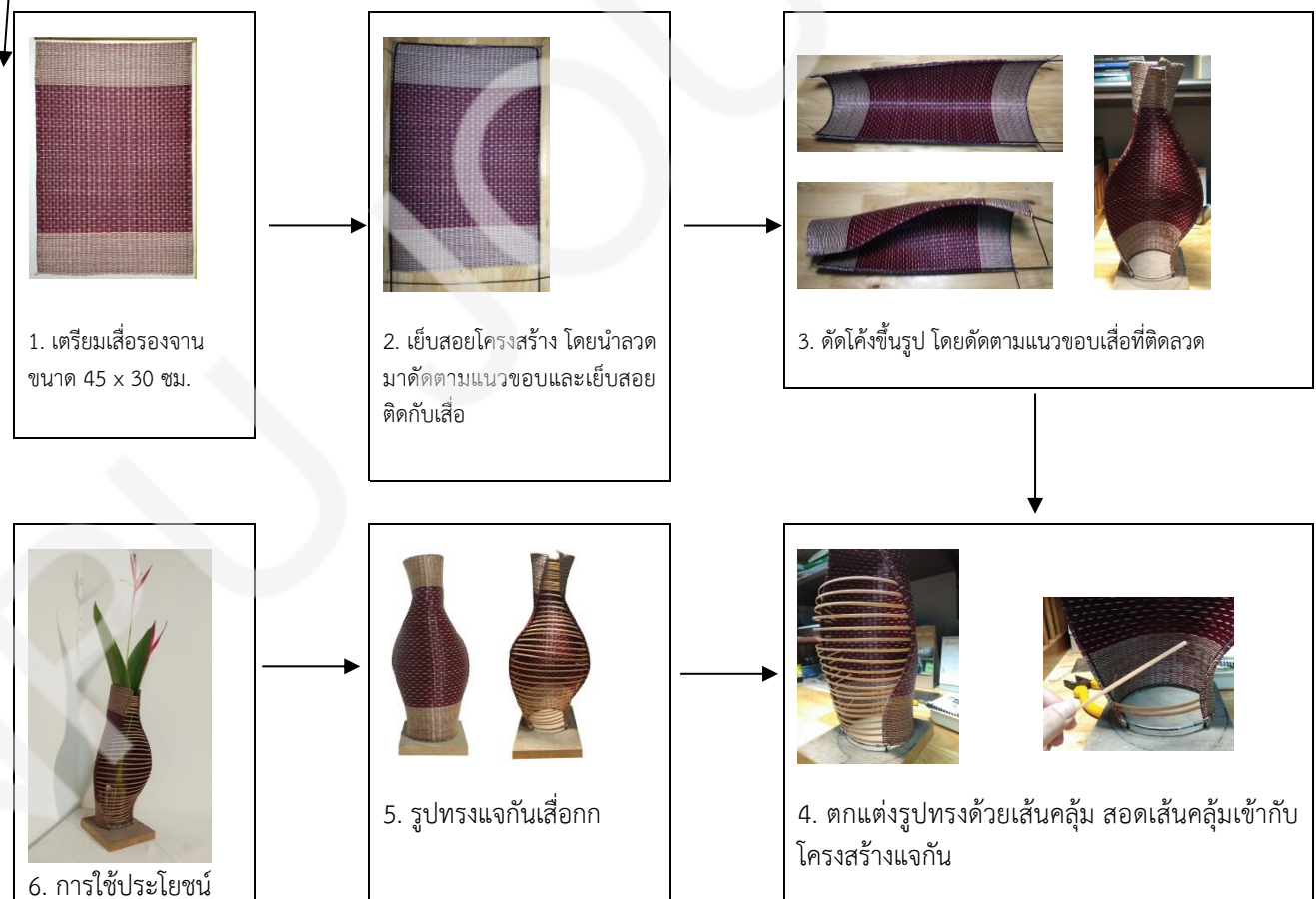
ลักษณะทางกายภาพของรูปทรงผลิตภัณฑ์		
การสร้างรูปทรงใหม่	ผลิตภัณฑ์เสื้อก	ผลิตภัณฑ์จักสานคลุม
ดัดแปลงรูปทรง	 การดัด บิด ม้วน งอ รูปทรง	 การสานลดทอนรูปทรง
รูปทรงพัฒนา		

จากผลการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพรูปทรงผลิตภัณฑ์และการสร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์ ทำให้พบกระบวนการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ด้วยวัสดุ อุปกรณ์ และเทคนิควิธีการทำผลิตภัณฑ์ต้นแบบ คือ แก้วกันเสื้อก และ โคมไฟจักสานคลุม เป็นผลิตภัณฑ์สำหรับตกแต่งภายในอาคารสถานที่ ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่

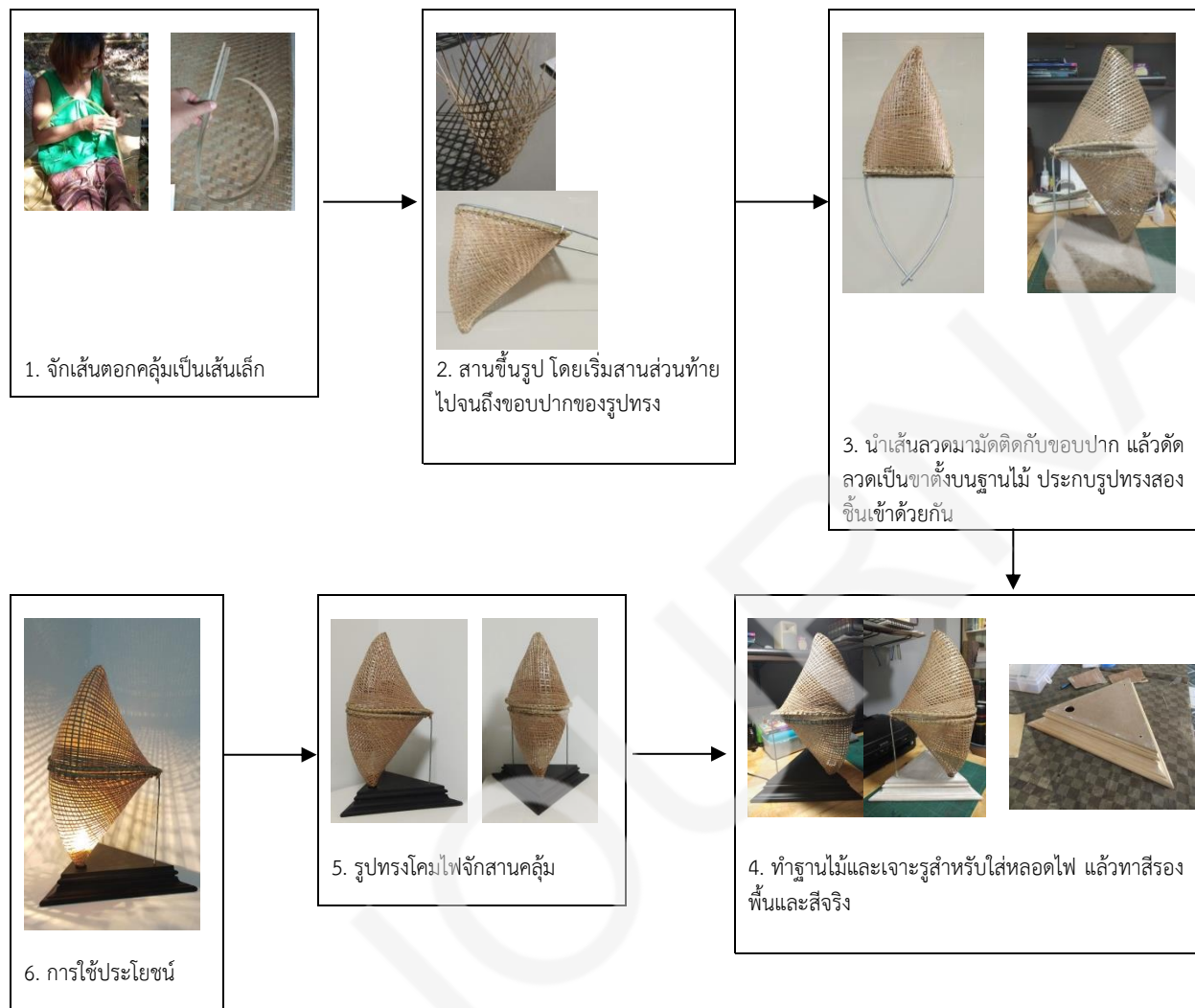
ผลิตภัณฑ์ใหม่	วัสดุ	อุปกรณ์เครื่องมือ	เทคนิควิธีการ	ลักษณะทางกายภาพ	ต้นแบบผลิตภัณฑ์
แจกันเสื่อกก	- เสื่อผืน - เส้นเอ็นพลาสติก - ลวด 2.0 มม. - ฐานไม้	- กรรไกร - คีมตัดลวด - เลื่อยไฟฟ้า - สว่านไฟฟ้า	เย็บสอยโครงสร้างและตัดโค้งขึ้นรูป	- รูปทรงสูงโค้งมน - ภายในกลวง - ภายนอกมีลวดลายทอเสื่อกกสี สีม่วงเข้ม - ฐานแจกันเป็นไม้	
โคมไฟจักสานคลุม	- เส้นคลุม - เส้นเอ็นพลาสติก - ลวด 2.0 มม. - ฐานไม้	- กรรไกร - คีมตัดลวด - เลื่อยไฟฟ้า - สว่านไฟฟ้า - ขั้วหลอดไฟ	จักสานขึ้นรูปและประกอบรูปทรง	- รูปทรงโค้งมน แบบลอยตัว - ภายในกลวง - ภายนอกมีลายสานเส้นคลุม สีธรรมชาติสีม่วงเข้มเงาโปร่งแสง - ฐานโคมไฟเป็นไม้	

ภาพแสดงขั้นตอนการสร้างแจกันเสื่อกก

ภาพแสดงขั้นตอนการสร้างโคมไฟจักสานคลุ้ม

ในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่นั้น คณะผู้วิจัยสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและรูปแบบผลิตภัณฑ์ในตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ และ ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี พบว่า รูปแบบผลิตภัณฑ์จากกกของตำบลบางสระแก้ว และผลิตภัณฑ์จากกลุ่มของตำบลจันทเขลม ส่วนใหญ่เป็นประเภทสิ่งของใช้สอยในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านทั้งสองชุมชนมีการสร้างรูปทรงผลิตภัณฑ์ต่างกันในด้านลักษณะและรายละเอียดของชิ้นงาน เช่น ผลิตภัณฑ์จากกกจะมีความละเอียดของเส้นกกทอถี่ ประณีต สีสนสวยงาม ส่วนผลิตภัณฑ์จากกลุ่มมีความเรียบง่าย เส้นกลุ่มแบนและแข็ง สีธรรมชาติ ถึงแม้ลักษณะงานจะต่างกัน แต่ความรู้ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา ทำให้ชาวบ้านพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เป็นสินค้าของชุมชนได้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ ชุมชนใดเป็นแหล่งผลิตงานหัตถกรรมที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมเดิมจะทำให้ผลิตภัณฑ์นั้นมีเรื่องราวน่าสนใจ ช่วยเสริมการท่องเที่ยว สอดคล้องกับงานวิจัยของ Suthat (2018) เรื่อง การพัฒนาสินค้าหัตถกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว บ้านถวายโดยชุมชน ผลการวิจัยพบว่า สินค้าหัตถกรรมใหม่ทั้ง 10 ชิ้น เกิดจากการสร้างสรรค์ของชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ผลิตแท้จริง ไม่ใช่นายทุน หรือ พ่อค้าคนกลาง จึงนับได้ ว่าเป็นการต่อยอดจากสินค้าหัตถกรรมเดิม ซึ่งเกิดจากการได้รับความรู้เชิงวิชาการ การถอดองค์ความรู้เพื่อค้นหาสินค้าหัตถกรรมที่เป็นอัตลักษณ์ เพื่อสร้างเรื่องเล่านับเป็นการสร้าง มูลค่าเพิ่ม เสริมคุณค่าทางการตลาด เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาสินค้า ดังนั้นการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านเพื่อการพาณิชย์จึงเป็นช่องทางหนึ่งที่จะเกิดรายได้สู่ชุมชน

ด้านแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ คณะผู้วิจัยได้นำหลักการทางองค์ประกอบศิลป์ว่าด้วย เรื่อง การแปรเปลี่ยนรูปร่าง มาใช้ในการเปลี่ยนแปลงรูปทรงผลิตภัณฑ์เสื่อรองจานและเครื่องมือตักปลา ให้กลายเป็นรูปทรงประเภทของใช้สำหรับตกแต่งอาคารสถานที่ จำนวน 2 ชิ้น คือ แจกันเสื่อกก และ โคมไฟจักสานคลุ้ม จากการศึกษาและสร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์ พบว่า เสื่อผืนมีเส้นกกเล็กกลายทอดละเอียด มีสีสน พื้นผิวมันเงา มีความอ่อนตัว บิดม้วนได้ เมื่อเสริมเส้นลวดที่ริมเสื่อ

โดยรอบหรือด้านใดด้านหนึ่ง สามารถตัดโค้ง สร้างรูปทรงได้ ความโค้งที่กว้างและแคบของรูปทรงสามารถกำหนดแนวตั้งแนวนอนของเส้นกกับแนวเส้นลาดไปทางเดียวกัน หรือขวางกันได้ ตามความเหมาะสมที่ตัดสินใจรูป การตัดสร้างรูปทรงผลิตภัณฑ์ มีเทคนิคการเสริมลวดด้วยการเย็บสอยให้ติดกับเสื้อด้วยเอ็นในลอน ซึ่งเป็นวิธีการใหม่ที่ต่างจากการตัดเย็บชิ้นส่วนประกอบกันเป็นรูปทรง ส่วนงานจักสานด้วยคลุ้ม มีลักษณะวัสดุเป็นเส้นแบบ ด้านหนึ่งผิวเรียบมัน อีกด้านหนึ่งผิวหยาบมีเส้นสีธรรมชาติออกเทาอมเขียว และเมื่อปล่อยไว้ให้แห้งจะออกเป็นสีน้ำตาลอ่อนถึงเข้ม เมื่อขูดเปลือกออกหรือเหลาให้บางจะมีความโปร่งแสง การจักเส้นคลุ้มให้มีขนาดเล็กสามารถสานรูปทรงที่เล็กหรือบริเวณขอบมุมโค้งที่แคบของรูปทรงได้ไม่หักงอ ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของ Sangchan (2012) เรื่อง การออกแบบชุดโคมไฟจากต้นคลุ้ม-คล้า เพื่อใช้สำหรับห้องนั่งเล่น ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของพืชคลุ้ม-คล้า คือลักษณะพื้นผิว พื้นผิวเปลือกจะมีความเรียบลื่นถ้าลอกเปลือกทิ้งไว้ จากสีเขียวเข้มจะกลายเป็นสีเขียวอ่อน และหากลอกเปลือก 1 ชั้น จะกลายเป็นสีเหมือนดอกไม้ไฟ ถ้าขูดผิวลึกลงไปอีกแล้วปล่อยทิ้งไว้จะกลายเป็นสีน้ำตาลเข้ม ซึ่งเป็นการสร้างสีสันโดยธรรมชาติ จากลักษณะเด่นของเส้นคลุ้มและรูปทรงงานจักสานคลุ้ม คือแรงบันดาลใจให้คณะผู้วิจัยนำหลักการทางองค์ประกอบศิลป์ ว่าด้วย เรื่อง การแปรเปลี่ยนรูปร่าง มาใช้ในการเปลี่ยนแปลงผลิตภัณฑ์เครื่องมือตัดปลาให้กลายเป็นโคมไฟจักสานคลุ้ม ซึ่งพบว่า การแปรเปลี่ยนขนาดใหญ่มาสู่ขนาดเล็กแล้วเพิ่มจำนวนประกอบกันใหม่ เป็นวิธีการอย่างง่ายที่ทำให้เห็นรูปทรงใหม่ได้ทันที โดยชาวบ้านสามารถคิดสร้างสรรค์รูปทรงได้เองหลายลักษณะ ส่วนรูปแบบการใช้งาน ประโยชน์ใช้สอย และความงามของรูปทรงประกอบใหม่ จะยังไม่ประณีตมากนัก แต่สามารถนำมาพิจารณาและกำหนดรายละเอียดเพิ่มเติมได้อีก เป็นการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์จากประสบการณ์จริง ทำให้ชาวบ้านมีแนวทางในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านที่พัฒนาจากรูปทรงผลิตภัณฑ์เดิมสู่ผลิตภัณฑ์ใหม่ มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาการสร้างผลิตภัณฑ์พื้นบ้านงานทอเสื่ออกและงานจักสานด้วยคลุ้มในจังหวัดจันทบุรี โดยคณะผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเอกสารและภาคสนามเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาถึงแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ โดยการออกแบบนั้นคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพของวัสดุ รูปทรงผลิตภัณฑ์ที่ปรากฏ รวมถึงกระบวนการผลิตที่ทำด้วยมือมากกว่าเครื่องจักรกล โดยอาศัยความรู้ทางศิลปะและภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ผลิตในชุมชน สร้างผลิตภัณฑ์ตามกระบวนการคิดเชิงสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

ด้านกระบวนการผลิตเสื่ออกและงานจักสานด้วยคลุ้ม คณะผู้วิจัยใช้พื้นที่ในการวิจัย คือ ตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมงสิงห์ และ ตำบลจันทเขลม อำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี พบว่า วัสดุหลักที่นำมาใช้เป็นพืชที่สามารถปลูกได้เองในชุมชน กระบวนการผลิตเสื่ออกหรือการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเสื่ออก รวมถึงผลิตภัณฑ์จักสานด้วยคลุ้ม มีกระบวนการผลิตที่สร้างการแปรเปลี่ยนวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่นมาเป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ดังนี้ ผลิตภัณฑ์จากเสื่ออก คือ การแปรเปลี่ยนจากเสื่อผืนมาเป็นรูปทรงผลิตภัณฑ์ด้วยเทคนิคการตัดเย็บชิ้นส่วนประกอบกัน เน้นความสวยงามของลายทอสีและการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ผลิตมาเพื่อขาย เป็นสินค้าประจำชุมชน ส่วนทางด้านการทำผลิตภัณฑ์จักสานด้วยคลุ้ม มีการนำต้นคลุ้มมาจักเป็นเส้นคล้ายดอกไม้ไฟ โดยมีเทคนิคการจักเส้นคลุ้มเพื่อสานขึ้นรูปทรงผลิตภัณฑ์ต่างกันตามรูปแบบการใช้งาน เน้นการใช้ประโยชน์มากกว่าความสวยงาม มีสีตามธรรมชาติ ส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างขึ้นใช้เองในครัวเรือน เช่น เสื่อคลุ้มชะนาง(เครื่องมือตัดปลา) และชะลอม ส่วนผลิตภัณฑ์ที่ทำมาเพื่อขายจะมีการดัดแปลงรูปทรงให้มีขนาดเล็ก ทำเป็นของที่ระลึก มีพวงกุญแจชะนาง และ พวงกุญแจชะลอม กระบวนการผลิตหัตถกรรมทั้งสองชุมชน คือภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญควรต่อยอดสร้างสรรค์งานหัตถกรรมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงวิถีการใช้ชีวิตของคนในปัจจุบัน

ด้านการสร้างแนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ คณะผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์จากกก และผลิตภัณฑ์จักสานด้วยคลุ้ม ถึงกระบวนการผลิตและการสร้างสรรค์รูปทรงตามที่ชาวบ้านสร้างขึ้น โดยเลือกผลิตภัณฑ์เสื่อรองจานและเครื่องมือตัดปลา มาเป็นตัวอย่างในการดัดแปลงเพื่อได้ข้อมูลเป็นแนวทางในการสร้างรูปทรงผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ต่างจากเดิม โดยนำหลักการทางองค์ประกอบศิลป์ ว่าด้วยเรื่อง การแปรเปลี่ยนรูปร่าง มาใช้ในการสร้างรูปทรงใหม่ พบว่า เสื่ออกทอผืนสามารถสร้างรูปทรงผลิตภัณฑ์ที่มีความโค้งมนได้ด้วยการเสริมเส้นลวดติดกับเสื่อ แทนการตัดเย็บชิ้นส่วนประกอบกัน ได้ผลงานต้นแบบเป็นแจกันเสื่ออก ใช้เทคนิควิธีการเย็บสอยโครงสร้างดัดขึ้นรูป ซึ่งเป็นการแปรเปลี่ยนรูปร่างจากผลิตภัณฑ์เดิมสู่รูปทรงผลิตภัณฑ์ใหม่สำหรับใช้ประโยชน์ด้านการตกแต่งภายในอาคาร ที่ผู้ผลิตในชุมชนบางสระแก้วให้ความเห็นชอบและด้านการแปรเปลี่ยนรูปทรงผลิตภัณฑ์เครื่องมือตัดปลาให้กลายเป็นโคมไฟจักสานคลุ้ม ได้พบว่า วิธีการสร้างรูปทรงใหม่จากผลิตภัณฑ์เดิม สามารถทำได้ด้วยการลดขนาดและเพิ่มจำนวนมาประกอบกันใหม่ได้ เป็นการหารูปทรงด้วยการจัดวางแบบ

ด้านชนด้าน ซึ่งทำให้เห็นรูปทรงใหม่ได้ทันที เป็นโครงสร้างคล้ายๆ ก่อนเพิ่มองค์ประกอบอื่นเข้าไปเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ที่สมบูรณ์ ได้ผลงานต้นแบบเป็นโคมไฟจักสานกลุ่ม ที่ใช้เทคนิควิธีการจักสานขึ้นรูปและประกอบรูปทรง ซึ่งเป็นการแปรเปลี่ยนรูปทรง จากผลิตภัณฑ์เดิม สู่รูปทรงผลิตภัณฑ์ใหม่สำหรับใช้ประโยชน์ด้านการตกแต่งภายในอาคารสถานที่ ซึ่งผู้ผลิตในชุมชนตำบลจันทร์ เขลมให้ความเห็นชอบ เทคนิควิธีการใหม่ที่ต่อยอดจากเดิม โดยรักษาระบบการผลิตด้วยมือ เพื่อให้คนในชุมชนสามารถนำ แนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากกกและกลุ่มไปพัฒนาต่อยอดต่อไป

การถอดบทเรียนการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่จากต้นแบบครั้งนี้มี 4 ประเด็นที่เป็นแนวทางการพัฒนา คือ 1) แจกกันเสื้อ กก ควรใช้เสื้อกั๊กตัว ไม่ใช่เส้นกลุ่มเสริมรูปทรง ฐานไม้ที่ใช้กับแจกกันควรเป็นทรงกลม 2) โคมไฟจักสานกลุ่ม ควรพัฒนา ด้าน เทคนิควิธีการสานที่ประณีต ใช้เส้นตอกขนาดเล็กเท่ากัน เน้นสานลวดลายที่สวยงาม 3) ช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ศูนย์ศิลป์เสื้อบางสระแก้ว กลุ่มทำเสื้อสุริยาบางสระแก้ว ศูนย์การเรียนรู้เสื้อจันทร์บ้านท่าแลบ 4) แนวทางการส่งเสริม การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์พื้นบ้านโดยผู้นำชุมชน ยังไม่ปรากฏแนวทางที่ชัดเจนในการส่งเสริมงานด้านหัตถกรรมมากนัก

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ศิลปะพื้นบ้านในเชิงสร้างสรรค์ อันจะเป็นแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนต่อไป
2. ก่อให้เกิดการนำผลการวิจัยไปปรับใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนศิลปะในสถาบันอุดมศึกษาให้สอดคล้องกับ บริบทท้องถิ่น อันจะเป็นการพัฒนาศาสตร์ทางศิลปะที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นต่อไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

ผู้นำชุมชนหรือกลุ่มงานหัตถกรรมพื้นบ้าน สามารถนำผลการวิเคราะห์แนวทางการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ จาก วัสดุและอุปกรณ์หลัก ไปปรับใช้กับงานเพื่อการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ที่เหมาะสมทางด้านประดับตกแต่งอาคารสถานที่

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาทดลองการย้อมสีเส้นตอกกลุ่มด้วยสียูเรธาโนส และ การเคลือบผิวด้วยน้ำมันยางจากพืชในชุมชน เพื่อวิเคราะห์ถึงคุณภาพการผลิตวัสดุสำหรับงานจักสานผลิตภัณฑ์ด้วยกลุ่มด้านการตกแต่งสถานที่
2. ควรศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมของท้องถิ่น เพื่อนำไปพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนศิลปะ ที่เน้นการสร้างสรุปรูปแบบผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์

ข้อจำกัดของการวิจัย

การศึกษานี้ คณะผู้วิจัยศึกษาคุณลักษณะทางกายภาพของวัสดุและผลิตภัณฑ์ในชุมชนที่ผลิตเสื้อกั๊กและงานจัก สานด้วยกลุ่ม โดยศึกษาจากผู้รู้และผู้ปฏิบัติงานจริงทั้ง 2 ชุมชน

References

- Chanaloet, O. (2011). Ngān chaksān chāo chōng. [Wickerwork of Chong People]. Retvied March 2018, from <https://beeonc.wordpress.com/>.
- Chantaboon M. (2018). Prawat sūa somdet. [History of Somdej Mat]. Retvied March 2018, from <https://sites.google.com/site/karthaseux/home/prawati-seux-sm-dec.16> March 2018.
- Department of Intellectual Property. (2018). Prakāt khōtsanākān rap khun thabian sing bong chī thāng phūmisāt. [Notice of registration for geographic Indicators]. Retvied January 2019, from <https://www.ipthailand.go.th/images/2284/GI33.pdf>.
- Inphongphan, S. (1995). Kānsuksā nāeo thāng kān songsoēm talāt sinkhā hatthakam nai prathēt suksā chapho, kōrānī kānchat nithatsakān mahakam khōngkhwan pī 2538. [Study of guidelines for promoting local handicraft markets A case study of exhibitions Gift Fair Year 1995]. Bangkok : Department of Industrial Promotion.

- Komchadluek. (2017). SACICT Chī thitthāng talā ngān sinlapahatthakam Thai pī 2561. [SACICT Indicating the direction of the Thai handicraft market in 2018]. Retvied March 2018, from <https://www.komchadluek.net/news/pr/306412>.
- Leesuwan, W. (1999). Sinlapahatthakam phūnbān. [Folk arts and crafts. Bangkok]. Ton Aor.
- Rotpitakkun, L. (2015). Kān tōj 'ot phūmpanya kān thō sūakok dōi kān 'ōkbāep lāe phatthana luātlaī dūai rūpsong rekhakhanit khōng wisahakit chumchon prāerūp sūakok bāng phluāng 'amphōe bān sāng chāngwat prāchīn burī. [Continuation of Local Wisdom in Weaving Reed Mats by Designing Patterns and Development Based on Geometry at Community Enterprise of Kok Mat Transformation in Bansang District, Prachinburi Province]. Retvied March 2019, from <http://human.rru.ac.th/wp-content/uploads/2015/10/laksanapon02.pdf>.
- Sangchan, N. (2012). Kān 'ōkbāep chut khōm fai chāk ton khlum-khlā phūa chai samrap hōng nanglēn. [Lighting series from Klum-Kla Design for living room. (Unpublished master's thesis)]. Silpskorn University. Bangkok, Thailand.
- Suthat, B. (2018). Kānphatthana sinkhā hatthakam phūa songsoēm kānthōngthīeo bān thawāi dōi chumchon. [The development of handicraft products for promoting the Ban Tawai Tourism by the community]. Retvied March 2019, from <http://tujournals.tu.ac.th/thammasatjournal/detailart.aspx?ArticleID=2873>.